

Popularnonaukowy opis badań prowadzonych w ramach rozprawy doktorskiej

Celem badania jest przyjrzenie się roli i znaczeniu codziennych przedmiotów w Polsce w latach 1944-1949. Chociaż tuż powojenny okres najczęściej kojarzony jest z ich brakiem, to różne materiały – filmy, gazety, czasopisma, literatura i wspomnienia – pokazują rozbudowane praktyki i wyobrażenia skupione na materialnych obiektach. Przedmioty jak dotąd przyciągały uwagę badaczy przede wszystkim w momentach szczególnej ich obfitości – rozwiniętego systemu kapitalistycznego, gdzie produkcja i konsumpcja sprzęgały się z niewiarygodną siłą. W badaniu proponuję odwrócenie tej perspektywy i spojrzenie na przedmioty z drugiej strony – nie w sytuacji ich powszechnej dostępności i obfitości, lecz braku i ciągłej o nie troski. Okres powojennego niedoboru, nowego porządku gospodarczego i skrajnie ograniczonej konsumpcji pozwala spojrzeć w nowy sposób zarówno na powojenną historię Polski, jak i na sposoby funkcjonowania przedmiotów nieuchwytnie w innych warunkach.

Przedmiotem badania są zarówno wyobrażenia na temat przedmiotów, jak i związane z nimi praktyki w pierwszych latach po wojnie w Polsce. Interesuje mnie po pierwsze oficjalny dyskurs, związany z polityką, państwową propagandą i regulacjami władz. Po drugie zajmuję się sferą oddolnych praktyk – sposobami radzenia sobie w powojennej rzeczywistości, społecznymi postawami i emocjami. Zestawienie i porównanie tych dwóch sfer pozwala zaburzyć obraz jasnego podziału przebiegającego między władzą a społeczeństwem. Śledząc zmiany w funkcjonowaniu rzeczy i sposobach przypisywania im znaczeń, chcę odkryć i pokazać wewnętrzną dynamikę tego okresu.

Projekt podzielony jest na cztery rozdziały. W pierwszym badam rozpowszechnione po wojnie wyobrażenia o ukrytych pod ziemią i w ruinach „skarbach” – złocie, biżuterii, ale też tych bardziej codziennych – ubraniach, domowych sprzętach. Fantazja o skarbie pojawia się w skrajnie trudnych warunkach społeczno-gospodarczych. Chcę zbadać przede wszystkim rozprzestrzenianie się tego wyobrażenia i pragnienia odnalezienia ukrytych skarbów. W drugim rozdziale zajmuję się niemieckimi przedmiotami na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Interesuje mnie przede wszystkim doświadczenie przejmowania mebli, ubrań, pościeli, narzędzi kuchennych itp. Pytam między innymi o sposób funkcjonowania tych przedmiotów w polskich rękach. Jakie emocje i pragnienia pobudzały? W jaki sposób nadawano im nowe znaczenia? Jaka rolę pełniły w życiu nowych osadników? W trzecim rozdziale, który łączy dwa poprzednie, chcę się zająć szabrem w powojennym dyskursie. Interesuje mnie proces kształtowania się sposobów rozumienia przejmowania cudzych przedmiotów (ważnym zagadnieniem będzie kategoria własności) oraz negocjowania relacji między podmiotami i przedmiotami. Analizuję powszechne ówczesne rozróżnienia na dobry i zły szabier, a co za tym idzie dobrych i złych szabrowników. Taki podział związany jest z racjonalizowaniem kradzieży odwołującym się do różnych typów przedmiotów – meble i ubrania się kradło, ale książki ratowało. W ostatnim rozdziale badam nowe przedmioty, zarówno te pochodzące z zewnątrz, jak i amerykańskie towary, które trafiały do Polski dzięki pomocy United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), jak i te projektowane i produkowane w kraju zaraz po wojnie. Z jednej strony interesuje mnie fascynacja przedmiotami pochodzącymi z zagranicy, z drugiej strony chcę prześledzić dyskurs poświęcony produkcji nowych przedmiotów, zaczynając od oddolnych praktyk tworzenia przedmiotów w domu, a kończąc na działalności państwowych instytucji odpowiedzialnych za projektowanie przedmiotów codziennego użytku.

Złożona rola, jaką odgrywały przedmioty w powojennej rzeczywistości, związana jest ze skomplikowaną relacją między warunkami materialnymi a stanem gospodarki, polityką i ideologią. Na terenie Polski mieszały się bowiem przedmioty pochodzące z bardzo różnych porządków, mających różnych właścicieli – te zachowane jeszcze sprzed wojny, napływające z Zachodu oraz te pochodzące z szabru obejmującego zarówno „mienie (po)żydowskie”, jak i „(po)niemieckie”. Jednocześnie należy podkreślić, że popularne przekonanie, że po wojnie wszyscy byli jednakowo biedni nie znajduje pokrycia w materiałach pochodzących z tego okresu. Nie wszyscy stracili jednakowo dużo, nie każdy zyskiwał po równo. Spryt i umiejętność „radzenia sobie” pozwalały na szybką zmianę swojego statusu. Jednocześnie wprowadzony po wojnie w Polsce system polityczny, oparty na ideach komunistycznych, odwracał dotychczasowe relacje klasowe, które w dużej mierze definiowane były poprzez posiadane rzeczy i związane z nimi praktyki.

Badanie funkcjonowania i roli przedmiotów w czasach kryzysu, choć w pierwszej chwili wydawać się może ryzykownym pomysłem, pozwala zwrócić uwagę na ich znaczenie nawet w najtrudniejszych warunkach oraz dowartościować ten często pomijany lub niedostrzegany w badaniach aspekt rzeczywistości. Mimo relatywnie odległej perspektywy czasowej sytuacja powojenna miała ogromny wpływ na kształt współczesności i jest źródłem aktualnych dyskusji na temat relacji z przedmiotami – powojennych przekształceń własnościowych (m.in. tzw. Dekretu Bieruta), powracającej w komentarzach praktyki „radzenia sobie” i „polskiego sprytu”, a także sposobów rozumienia kategorii „prywatne” i „publiczne”. Przyjrzenie się więc powojennemu okresowi z perspektywy materialnych obiektów pozwala na zrozumienie współczesnej Polski.